

mî de Hz. Peygamber'in huzurunda bir şiir okudu. Hadramî daha sonra ezberlediği Abese (veya A'lâ) sûresine seciine uygun olarak *والدى أنعم على الحلى، فاخرج منها* (gebe kadına iyilikte bulunan ve ondan hareket eden bir varlık çıkararak) mısralarını ilâve etti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem ona Kur'an'a başka bir şeyi eklememesini tenbih etti (İbn Hacer, I, 341). Usta bir süvari olan Hadramî Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde Farslar'la yapılan savaflara katılmış, şiirleriyle müslümanları savaşa teşvik etmiştir. Kendisinin önce ölen dokuz kardeşi bulunduğu ve mallarının ona kaldığı rivayet edilir.

Hadramî'nin şiirleriyle haberleri, Hasan b. Bişr el-Âmidî'nin kaynaklarından olan *Kitâbü Benî Esed* adlı eserde bulunmaktaydı (Sezgin, II, 227). Bazı şiirleri ise Ebû Temmâm'ın *el-Vahşîyyât*'inde (s. 13, 121, 224, 265), Buhtûrî'nin *el-Hamâse*'sinde (s. 193, 233-234, 394), Câhîz'in *el-Beyân ve't-tebyîn*'inde (III, 315) ve *Lisânü'l-Arab*'da yer almaktadır. Hz. Peygamber'den, "Sizden biriniz küçük abdestini yapacağı zaman rûzgâra dönmessin ve sağ eliyle istincâ etmesin" meâlindeki hadisi rivayet ettiği belirtilmektedir (İbn Ebû Hâtîm, I, 51-52; Deylemî, I, 306; İbn Hacer, I, 341; Münâvî, I, 311). Süyûtî, Hadramî'nin bu hadisten başka bir rivayetini görmediğini kaydeder (bk. Abdülkâdir el-Bağdâdî, III, 428).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâcî), s. 183; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 292; Ebû Temmâm, *Kitâbü'l-Vahşîyyât* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî - Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1963, s. 13, 121, 224, 265; Câhîz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, III, 315; Buhtûrî, *el-Hamâse* (nşr. Kemâl Mustafa), Kahire 1929, s. 193, 233-234, 394; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 1797; a.mlf., *Câmî'u'l-beyân*, Beyrut 1989, XVI, 89; İbn Ebû Hâtîm, *İlelû'l-hadis*, Beyrut 1405/1985, I, 51-52; Âmidî, *el-Mu'telif*, s. 84-85; Ebû Ali el-Kâfî, *el-Emâlî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), I, 67; Deylemî, *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hiţâb* (nşr. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1406/1986, I, 306; Batalyevsî, *el-İktidâb fî şerhi Edebi'l-kütâb* (nşr. Mustafa es-Sekkâ - Hâmid Abdülmeccid), Kahire 1983, III, 179-180; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî, *Şerhu Edebi'l-kâtib* (nşr. Mustafa Sâdik er-Râfî), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî), s. 184; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 31-32; İbn Nâsiruddin, *Tavâzihu'l-müştebih* (nşr. M. Naîm el-İrgusûsî), Beyrut 1414/1993, III, 258; *Lisânü'l-Arab*, I, 47-48; VII, 47; XI, 641; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, İstanbul 1985, VII, 368-369; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 341-342; Süyûtî, *Lûbâbü'n-nukûl fî esbâbi'n-nuzûl* (nşr. Ahmed Abdüşşâfî), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), s. 182-183; Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, IX, 346; Münâvî, *Feyzü'l-kadir*, I, 311; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, III, 426-430; Sezgin, GAS, II, 227.

NUSRETTİN BOLELİ

HADRAMUT

(حَضْرَمُوت)

Arabistan yarımadasında,
Yemen'in güney ve güneydoğusunda
coğrafi bölge.

Hadramevt olarak da telaffuz edilen ve çok eski kaynaklarda yer aldığı için uzun bir tarihî geçmişe sahip olduğu anlaşılan ismin Hadramût b. Himyer'den geldiği söylenmekle birlikte bu hususta başka görüşler de vardır (İA, V/1, s. 56; EP [İng.], III, 51).

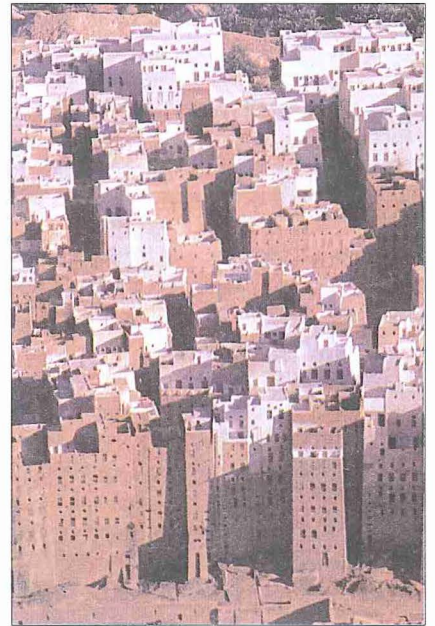
Arabistan yarımadasının güney sahillerinde dar bir şerit halinde uzanan bölgenin doğusunda Umman, kuzeyinde Suudi Arabistan'la arasını ayıran Rub'ul-hâlf çölü, güneyinde Aden körfezi bulunmaktadır. Ülkeyi bir baştan bir başa geçen Hadramut vadisi sahile kadar uzanır. Orta yaylalarda deniz seviyesinden yükseklik 1350 m. kadardır. Dağlar genellikle çorak olup yer yer sarımsabır ağaçlarına, çalılıklara ve vadinin yamaçlarında söğütlere rastlanır. En batıda Şebve şehriyle irili ufaklı bazı kasaba ve köyler vardır. Halk daha ziyade büyük vadi ve sahilde yerleşmiştir. Vadiye kara iklimi hüküm sürer; kışlar soğuk ve yağışlı, yazlar sıcak ve kuraktır. Sahil kesiminde ise iklim daha yumuşak, yağmur daha boldur. Vadiye toprak altı sularının zenginliğinden dolayı artezyen kuyuları ile sulama yapılır. Yükseklerde buğday ve arpa başta olmak üzere vadiye mısır, hurma, üzüm, incir, susam, çivit, tütün yetiştirilir; sahilde ise balıkçılık yaygındır. Güneydoğudaki Mehre yöresinde, tarihi boyunca bölgeyi önemli bir buhur ihracat merkezi haline getiren günlük ağaçları bulunur. Yemen'e ait nüfus istatistikleri çok seyrek aralıklarla yayımlandığı için bölgenin nüfusuyla ilgili olarak yakın yıllara ait bilgi bulunmamaktadır. 1986 yılına ait bilgilere göre 686.000 nüfusun yaşadığı Hadramut bölgesinin en büyük şehri Mükellâ'dır (1984'te 59.000).

Bölgenin tarihi çok eskiye uzanmaktadır. Milâttan birkaç asır önce Hadramut'ta Sabata merkez edinilerek büyük bir siyasî güç ortaya konulmuştur. Himyerî kitâbelerinde Hadramut isminin Ârâmîce olan benzerlerine ve bazı Hadramut mallarının adlarına rastlanır. Eski devirlerde Sin (ay) - Şems (güneş) - Asto / Aşter (Venüs) üçlü tanrı sistemi benimsenmişti. İslâm'dan önce daha ziyade Yahudilik yaygındı; çünkü hristiyan Habeşler dâimî bir tehdit oluşturmaktaydılar. Müslü-

manlığın bölgede geliştiği yıllarda putperestlerle yahudilerin yanında az sayıda hristiyan vardı. Milâdî IV. yüzyıldan itibaren uzunca bir süre bölgenin önemli bir kısmı Himyerî krallarının ve tübba*'ların, daha sonra da İran'a bağlı Yemen valilerinin hâkimiyetinde kalmıştı. Hz. Peygamber devrinde çeşitli reislerle dayalı birden fazla kabilenin idaresi söz konusu idi. İslâm'dan önce ve sonra Arap yarımadasında kurulan ünlü panayır arasında Hadramut'taki Şihr panayırından da söz edilir. Bu panayır, her yıl şâban ayında Hz. Hûd'un kabrinin bulunduğu söylenen dağın eteklerinde kuruldu.

İslâm'ın zuhurundan önce bölgede Kinde, Tüçib, Hadramut ve Sadîf kabileleri vardı. Hz. Peygamber Mekke devrinde, hac mevsiminde Kâbe'yi ziyarete gelen Arap kabilelerine İslâm'ı tebliğ ettiği günlerde rivayete göre Kindiler'e ulaşmışsa da bu kabilenin ileri gelenlerinden Müleyh onun tebliğini reddetmişti. Hicretten sonra Medine'ye bir heyet gelinceye kadar Resûl-i Ekrem'in onlarla görüşmediği sanılmaktadır. Tüçib'e mensup on üç kişilik heyet 9 (630) yılında Medine'ye geldi. Hz. Peygamber heyet mensupları ile bizzat ilgilenip sohbet ettikten sonra iyi bir şekilde ağırlanmalarını ve kendilerine daha çok hediye verilmesini

Hadramut vadisindeki Şibâm şehrinin bir görünüşü

Bilâl-i Habeşî'ye tenbih etti. Tüccibîler bundan sonra Vedâ hacı sırasında Mina'da Resûl-i Ekrem'le buluştular. Aynı yıl içinde Hadramut kabilesi emîrlerinden Vâil b. Hucr Medine'ye geldi ve müslüman olmak istediğini ifade etti. Hz. Peygamber ashabını mescide toplayarak Vâil'i onlara tanıttı, yüzünü okşadı, onun için dua etti ve ağırlanmasıyla Muâviye b. Ebû Süfyan'ı görevlendirdi. Memleketine dönerken isteği üzerine Resûlullah'ın ona, daha önce sahip olduğu malların yine kendi mülkiyetinde kalacağını, ancak bunların zekâtını ödemesi gerektiğini bildiren bir belge verdiği rivayet edilmektedir.

Eş'as b. Kays el-Kindî başkanlığında bir Kinde heyeti 10 (631) yılında Medine'ye geldi. Heyette bulunanlar kenarları ipekle çevrili elbiseler giymişlerdi. Kendisiyle görüşmek için mescide girdiklerinde Hz. Peygamber'in sorusu üzerine müslüman olduklarını söylediler ve ipekli elbise giymemeleri gerektiğini öğrenince de ipekleri söküp attılar. Resûl-i Ekrem, Eş'as'ın kız kardeşi Kuteyle ile evlenmek istediye de Kuteyle Medine'ye gelmeden Hz. Peygamber vefat etti. Kuteyle ile daha sonra Hz. Ebû Bekir evlendi. Kinde heyeti mensupları ülkelerine dönerken Resûl-i Ekrem onlara hediyeler verdi. Bu heyetle birlikte bazı Hadramut kabilesi emîrleri de Medine'ye gelmişlerdi. Bunlar arasında bulunan Vefiağulları'ndan Hamde, Mihves, Mişrah ve Ebdâa Hz. Peygamber'le görüşerek müslüman oldular. Aynı yıl Sadîf kabilesini temsilen gelen heyet de Resûl-i Ekrem'e müslüman olduklarını bildirdi.

H. Peygamber zekât toplamak, İslâm'ı tebliğ etmek ve aralarında şer'î hükümleri uygulamak üzere ashtan Ziyâd b. Lebîd el-Beyâzî el-Ensârî'yi Hadramut'a, Muhâcir b. Ebû Ümeyye'yi Kinde'ye ve Sadîf'e, Ukkâşe b. Mihsan'ı Sekâsik ve Sekûn'a göndermiş, bu arada Rebîa b. Zilmerhab, Vâil b. Hucr, Mes'ûd b. Vâil el-Hadramî, Mehrî b. Ebyâd, Şîhr ehlinden Zübeyr b. Kardum ve Kinde'den Benî Muâviye'ye de mektup yollamıştır.

H. Ebû Bekir'in halifeliği sırasında Hadramut'ta bulunan Ziyâd b. Lebîd'in zekât hususunda Kinde kabilesine mensup birine yaptığı muameleden dolayı bütün kabile Ziyâd aleyhine ayaklanmış ve Eş'as b. Kays da bu isyanda kavminin başında yer almıştı. Ziyâd durumu Hz. Ebû Bekir'e bildirince halife daha önce Yemen'e gönderdiği Muhâcir b. Ebû Ümeyye'yi Ziyâd'ın yardımına yolladı. Ziyâd ve

Muhâcir'in kumandasındaki İslâm ordu- su isyanı bastırdı. Nuceyr Kalesi'ne sığınan Eş'as eman diledi ve affedileceklerin bir listesini sunarak kale kapısını açtı; fakat listeye kendi adını yazmayı unuttu. Ziyâd Eş'as'ı öldürmek istediye de Umman'dan yardıma gelen İkrime b. Ebû Cehil'in eman dileyeni öldürmenin câiz olmayacağını hatırlatması üzerine onu Hz. Ebû Bekir'e gönderdi. Hz. Ebû Bekir, tövbe edip tekrar İslâm'a giren Eş'as'ı affetti ve kız kardeşi Ümmü Ferve ile evlendirdi. Yeniden İslâm'a dönüşmesinden sonra bölge halkının pek çoğu Medine'ye gelerek Irak, Suriye ve Mısır taraflarındaki fetihlere katıldı.

Hadramut III. (IX.) yüzyıla kadar merkezden tayin edilen valiler tarafından yönetildi. Ancak Hadramut valisi San'a valisinin yardımcısı, Hadramut da Yemen'in bir eyaleti olarak düşünülüyordu. Hadramut asırlar boyunca müstakil kabileler, çeşitli şehir devletleri ve mahallî seyyidlerin idaresinde siyasî varlığını sürdürmüştür. Bu karışık siyasî yapının bir gereği olarak çok sayıda emirlik bulunuyordu. Daha sonraki yüzyıllar içinde Hadramut zaman zaman çeşitli dinî ve siyasî akımların da tesirine mâruz kalmıştır. Hâricî propagandası için Ebû Ubeyde Müslim b. Ebû Kerîme et-Temîmî tarafından Basra'dan hac mevsiminde Mekke'ye gönderilen Ebû Hamza eş-Şârfî, 128 (745-46) yılında Mekke'de halkı son Ernevî halifesi II. Mervân'a karşı isyana çağırırken Kinde ileri gelenlerinden Abdullah b. Yahyâ el-Kindî ile karşılaştı ve iki yıl sonra onunla beraber Hadramut'a giderek İbâzîliği yaymaya başladı. Fakat İbâzîler bölgenin tamamı üzerinde siyasî kontrol sağlayamadılar.

Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr, 140 (757) yılında Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî kumandasında Hadramut'a bazı rivayetlere göre mevcudu 40.000'e ulaşan bir ordu sevketti; Hâricîler'i bertaraf etmek için 15.000 kişi öldürüldü. Abbâsî Halifesi Me'mûn tarafından Yemen valisi olarak tayin edilen Muhammed b. Ziyâd, Ziyâdîler hânedanını kurdu (245/859) ve hânedan 407 (1016) yılına kadar varlığını sürdürdü. Muhâcir-İlallah diye bilinen Ahmed b. İsâ el-Alevî Basra'dan Hadramut'a gelerek bölgede mutedil Şîlîğin yayılması için çalıştı (930-931).

V. (XI.) yüzyılda Fâtımîler'e bağlı olarak Yemen'de hüküm süren Suleyhîler'den Ali b. Muhammed es-Suleyhî Hadramut'u ele geçirdi (455/1063) ve bölge 476 (1083)

yılına kadar Suleyhîler adına siyasî faaliyet gösteren Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî'nin ahfadının nüfuzu altında kaldı. Ancak bu aile daha fazla haraç ödemeyi reddedince Suleyhîler onların yerine Şîfî Zürey'îler'i (Benî Zürey') görevlendirdiler. Zürey'îler'in hâkimiyeti 569'da (1174) Eyyûbîler'in bölgeye girmesine kadar devam etti. Mahallî ailelerden Himyerîler'e mensup Râşidîler, merkez Terîm olmak üzere 400-700 (1009-1300) yılları arasında Hadramut'ta hüküm sürdüler. İtikadda Eş'arî, amelde Şâfîî olan Râşidîler İbâzîliğe karşı çıkmışlar ve ülkede onların tesirini en aza indirmek için çaba göstermişlerdir. Bundan başka Terîm'de Benî Kahtân, Şibâm'da Benî Deggâr, Şîhr'de Âl-i İkbâl aileleri hâkim durumda idiler. Ancak Eyyûbîler'in nâibi Osman ez-Zencîlî, 576'da (1180) Hadramut'un büyük bir bölümünü kontrol altına aldı. Onun kısa bir müddet sonra bölgeden ayrılması üzerine Âl-i Nu'mân Şibâm'a hâkim oldu. Eyyûbî hâkimiyetine giren Hâricîler'den Ömer b. Mehdi el-Yemenî bir Eyyûbî ordusuyla Şîhr, Şibâm ve Terîm'i aldı (614/1217-18); Ömer'in 621'de (1224) öldürülmesi üzerine Eyyûbî dönemi sona erdi. Mahallî hânedanlardan Âl-i Yemânî bu tarihten X. (XVI.) yüzyıla kadar Terîm'de hüküm sürdü. Eyyûbîler Hadramut'ta hüküm süren hânedanlardan Zeydîler dışındakilere son verdiler ve Resûlîler'e barış ve sükûn içinde bir ülke bıraktılar. Resûlî hâkimiyeti sırasında (1229-1454) Habûzîler bölgede iyi bir fırsat yakaladılar. Muhammed b. Ahmed (ö. 620/1223) tarafından Zafâr'da kurulan bu hânedan, 673'te (1274) Hadramut'un birçok şehrine hâkim olduysa da beş yıl sonra Resûlîler tarafından bertaraf edildi. XV. yüzyılda Tâhirîler Resûlîler'in elindeki toprakların büyük bir kısmını ele geçirdiler. Aynı yüzyılın ikinci yarısında da Kesîrîler ülkenin bir bölümüne hâkim oldular.

XVI. yüzyılın başlarında Yemen'i fethe- den Osmanlılar, kısa süre içinde Aden ve Hadramut sahillerini de kendi idareleri altına aldılar. Hadım Süleyman Paşa'nın Hindistan seferi sırasında (1538) Osmanlı Devleti'nin idaresine giren Hadramut Yemen'e bağlı bir sancak olarak teşkilâtlandırıldı. Ancak Hadramut içinde idareyi ellerinde bulunduranlar Kesîrî kabilesi reisleri idi. Mayıs 1566'da Yemen beylerbeyine gönderilen hükümde, Hadramut sancağının hâkimi olan Sultan Bedr'in Hindistan ve diğer yerlerden gelen ticaret gemilerinden gümrük aldığı halde

bazı haksızlıklar yaptığı belirtilerek artık gemilerin gelip gitmediği bildirilmekte ve bu durumun düzeltilmesi istenmektedir. XVI. yüzyılda Şihr ile birlikte Hadramut'un iskele gelirleri 630 altın idi. 1069'da (1658-59) Zeydi imamı Mütevekkil-Alelah bir ordu gönderip Hadramut'u istilâ etti. Yâfîler de Aden'in kuzeydoğusunda Mükellâ ve Şihr'de hüküm sürmeye devam ettiler. Bu dönemdeki Yemen ve civarı hakkında bilgi veren Mehmed Hilâl Efendi'nin raporundan, idaresinin mahallî şeyhler tarafından yürütüldüğü ve özellikle iç kesimlerde tüccar kabilelerinin serbestçe dolaşabildikleri anlaşılmaktadır.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Yemen imamlarının ve Kesîrîler'in nüfuzunun zaafa uğramasıyla Hadramut'un idaresi mahallî kabilelerin eline geçti. Kesîrîler, Seyyidler ve Yâfîler çoğunlukta bulundukları yerlerin hâkimi oldular. XIX. yüzyıla gelindiğinde Yâfî kabilesine bağlı Ehlü'l-Bereyk Şihr, Kasadiler ise Mükellâ'yı yönetmekteydiler. Hadramut vadisinin batı kesiminde Şibâm civarı da Yâfîler'in elindeydi. Diğer taraftan Sayvan Kesîrîler'in, Terîm de Seyyidler'in kontrolündeydi. 1840'lardan itibaren Kesîrîler'den Gâlib b. Muhsin ve Yâfîler'den Ömer b. Avad el-Kuaytî Hadramut'a hâkim olma yolunda ciddi adımlar atmaya başladılar. Gâlib b. Muhsin, kendi kabilesinden topladığı askerlerin yanında Afrika'dan getirdiği kölelerle düzenli bir ordu kurmaya çalışırken Ömer b. Avad, Aden'in kuzeyindeki dağlık Yâfî bölgesindeki kabile mensuplarından asker toplamış, ayrıca Haydarâbâd'dan ve Hint ordusundan Hint ve Arap asıllı düzenli ordu mensuplarını getirtmiştir. 1860'lı yıllara gelindiğinde her iki tarafın askerlerinin sayısı binlerle ifade edilir olmuştur. Bu askerler modern silâhlar, top ve tüfeklerle donatılmıştı. Hadramut'un tamamına hâkim olma yolunda teşebbüse ilk geçenler Kesîrîler oldu. 1866'da Gâlib b. Muhsin'in liderliğindeki Kesîrî güçleri Şihr'i ele geçirmek üzere taarruza geçtiler. Ancak iki yıl süren Kesîrî-Yâfî çatışması sonunda Şihr yine Yâfîler'in hâkimiyetinde kaldı. Bu tarihten itibaren İngilizler de Hadramut'la yakından ilgilenmeye başladılar ve 1867'de Şihr yöneticisi Ali Nâcî ile köle ticaretine karşı bir anlaşma imzaladılar. Böylece İngilizler çarpışan taraflardan Yâfîler'i tutmuş oluyordu. Buna karşılık Kesîrîler ve onları destekleyen Seyyidler yardım için Osmanlı Devleti'ne başvuracaklardı. Özellikle Seyyidler

dindarlıklarıyla ve İngiliz aleyhtarlıklarıyla meşhurdular. Seyyidler bölgedeki Osmanlı yöneticileriyle de oldukça iyi ilişkiler içinde bulunuyordu. 1867'de ileri gelenlerden oluşan 150 Hadramutlu Mekke Emîri Abdullah Paşa'ya müracaat ederek Osmanlı Devleti'nin Yâfî-Kesîrî çatışmasına son vermesini istediler. Ağustos 1867'de Şihr'e bir savaş gemisi gönderen Osmanlı Devleti Hadramut'un Osmanlı topraklarının bir parçasını oluşturduğunu ve Şihr'in yönetiminin Osmanlılar'a devredilmesi gerektiğini nakibe bildirdi. Osmanlı Devleti'ne karşı koyamayan Şihr nakibi Aden'deki İngiliz yöneticilerinden kendisini desteklemelerini istedi. İngilizler'le Bâbîlî arasında yapılan müzakereler sonunda her iki devletin de bölgedeki dengeleri bozucu girişimlerden kaçınması hususunda prensip anlaşmasına varıldı ve hâkimiyet konusu gündeme getirilmedi (Gavin, s. 164-165).

1876 yılında Zafâr'da meydana gelen bir gelişme İngilizler'i endişelendirdi. Aslen Hadramut'un Terîm kasabasından olan Seyyid Fazl b. Alevî, 1874'te Mekke'de iken Zafâr'daki kabile çatışmalarını önlemesi için Mekke Emîri Abdullah Paşa'ya müracaat eden heyetle görüşerek kendilerine yardım edebileceğini bildirmişti. 1875 yılında da davet üzerine Zafâr'a giderek burasının Osmanlı toprağı olduğunu ve kendisinin Osmanlı Devleti adına yönetimde bulunacağını ilân etti. Kesîrî kabilesinin de desteğini alan Seyyid Fazl bir taraftan Zafâr'da idarî teşkilâtlanmaya giderken diğer taraftan Osmanlı Devleti'nden malî ve askerî yardım talebinde bulundu. Ancak Zafâr hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan ve bölgede İngilizler'le karşı karşıya gelmekten çekinen Bâbîlî Seyyid Fazl'ı cevapsız bıraktı. Merkezî hükümetin desteğini sağlayamayan Seyyid Fazl 1879 başında, daha önce kendisine destek veren Kesîrîler'in isyan etmesiyle Zafâr'ı terketmek zorunda kaldı ve Haziran 1879'da İstanbul'a giderek 1900'de ölümüne kadar genellikle Güney Arabistan üzerine Sultan II. Abdülhamid'in fahrî danışmanlığını yaptı (Buzpınar, s. 229-231).

Seyyid Fazl'ın Zafâr'daki başarısız girişiminden sonra İngilizler Yâfîler'i destekleyerek onların 1881 sonunda Şihr ve Mükellâ dahil bütün Hadramut sahilini ele geçirmelerini sağladılar. Mayıs 1882'de yaptıkları bir ön anlaşma ile Yâfîler'in kendilerinin onayını almadan başka dev-

letlerle ilişki kurmalarını önleyen İngilizler, 1888'de imzaladıkları himaye antlaşmasıyla da sahilde hâkim olan Yâfîler'in dış ilişkilerini tamamen üzerlerine aldılar. Sahilin güvenliğiyle yetindiklerini gösteren İngilizler iç bölgeleri Kesîrîler'e bıraktılar. Böylece Şibâm, Sayvan ve Terîm şehirleri Kesîrîler'de kaldı.

9 Mart 1914 tarihinde Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan Aden ve Nevâhî-i Tis'a ile ilgili antlaşmadan Hadramut'un zımnen İngiltere'ye bırakıldığı anlaşılmaktadır. Ancak Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar Hadramut üzerindeki hâkimiyet iddiasını sürdürdü. Nitekim 1915'te Hadramut şeyhleriyle Osmanlı Devleti'nin Aden cephesi kumandanı Ali Said Paşa arasında imzalanan mukavelenâmede şeyhler din kardeşleri olan Osmanlılar'a bağlı olduklarını, ayrıca İngiltere ile yaptıkları antlaşmaları iptal ettiklerini açıkladılar ve Kuaytîler'in idaresinde bulunan Şibâm ile Şihr 1919 yılına kadar Osmanlı hâkimiyetinde kaldı. Ancak Lozan Antlaşması ile (1923) Türkiye Cumhuriyeti, millî sınırlar dışında bırakılan Osmanlı toprakları üzerindeki haklarından vazgeçtiği için Hadramut'la olan ilişkiler kesildi ve burası yeniden İngiltere'nin nüfuz alanına girdi. Hadramut bugün Yemen Cumhuriyeti'nin bir vilâyetidir.

Yemen Cumhuriyeti'ne dahil olmadan önce Hadramut'ta toplum aşağıdaki sosyal sınıflardan meydana geliyordu; eskisi kadar keskin sınırlı olmamakla birlikte bugün de bu sınıflar varlıklarını korumaktadır: Seyyidler. Bunlar halk üzerinde mânevî nüfuza sahiptiler. Hz. Hüseyin'in yedinci batından torunu olan Şeyh Ahmed b. İsâ'nın seksen kişilik akraba grubu ile Hadramut'a gelmesiyle bu zümrenin bölgede varlığının belirgin şekilde ortaya çıktığı, zaman zaman sayılarının 3000'lere ulaşarak tesirlerini arttırdıkları söylenir. Seyyidlik irsi olarak intikal eden bir statüye sahipti. Kabâil. Kabileler Hadramut'ta hâkim sınıfı oluşturuyordu. Kabile kolları ve büyük aileler halinde gruplanan bu toplulukların "mukaddem" unvanını taşıyan reisleri vardı. Bedeviler. Otlaklarda yarı göçebe halinde yaşarlardı, geçici barınaklarda kalırlardı ve silâh taşırlardı; belirli reislerle bağlıydılar. Şehirliiler. Bunlar genellikle ticaretle uğraşan ve çeşitli mesleklerle mensup olan kimselerdi. Kendileri veya başkaları hesabına çalışan küçük esnaf da şehirliilere dahildi. Şehirliiler silâh taşımazlardı; mesleklerine göre gruplanır ve bu yapı-

lanma içinde tâbi oldukları reislerine belirli miktarda vergi öderlerdi. Hizmetliler. Kendilerini eski Habeş kölelerin torunları sayan bu kimseler silâh taşımazlar ve büyük yerleşim merkezlerinin civarında yaşarlardı.

Hadramut, Hz. Peygamber devrinde İslâm'la karşılaştığı günden beri müslüman kalmış, ancak zaman zaman İbâzîlik-Hâricîlik, Şîîlik, Karmatîlik ve XX. yüzyılda komünizm gibi cereyanların faaliyetlerine sahne olduğu için iç karışıklıklardan pek kurtulamamıştır. Gerek bu karışıklıklar gerekse ekonomik şartların elverişsizliği sebebiyle XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Hadramutlular'ın birçoğu iş bulmak için Hindistan'a ve Malezya-Endonezya adalarına gitmeye başladı. Bu dönemde özellikle Cava'ya içinde seyyidlerin de bulunduğu önemli bir tüccar göçü olmuş, bunun sonucunda XIX. yüzyılın ortalarına doğru buralarda ekonomik ve dinî potansiyele sahip, anavatanla irtibatını devam ettiren koloniler oluşmuştur. Meselâ Haydarâbâd nizamının hizmetinde Hadramutlu gönüllü askerler bulunuyordu. XX. yüzyılın ilk yarısında da İtalya Somali'ye Hadramut'tan asker sevk etmiştir ve halen burada bu askerlerin soylarından gelenlere rastlanmaktadır. Ayrıca çok sayıda Hadramutlu Suudi Arabistan'a gitmiştir.

Hadramî nisbesiyle tanınan Hadramutlu meşhur simalardan bazıları şunlardır: Alâ b. Hadramî, İbnü'l-Hadramî, Yûnus b. Atıyye, Yahyâ b. Meymûn, Muâviye b. Sâlih, İbn Lehîa, Ebû Hayve Şüreyh b.

Yezîd, Mutayyen, İbn Harûf en-Nahvî Ali b. Muhammed.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 85; IV, 234-238; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 265, 283, 323, 328, 329, 349, 350; VIII, 147, 148; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 138, 139, 318, 319, 320, 330-342; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab* (Abdülhamid), III, 172; Ebû'l-Ferrec el-İsfahânî, *el-Egânî*, XX, 97, 98, 99, 100, 102, 108, 113, 114; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 269-271; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Beyrut 1385/1965, II, 290, 291, 298, 372, 378; V, 351, 373, 374, 389; İbn Kesîr, *el-Bîdâye*, Beyrut 1966, V, 72, 73, 79, 80, 298; İbn Haldûn, *el-İber*, II, 244; III, 167; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, III, 299-308; İsmail Hakkı Teflik, *Hadramût*, Filibe 1935; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 196, 203; Sâlih b. Said b. Helâbî, *Duğlû'l-İslâm ilâ Hağramût* [baskı yeri yok], 1389/1969 (ed-Dârû's-Suûdiyye); R. J. Gavin, *Aden Under British Rule 1839-1967*, London 1975, s. 156-173, ayrıca bk. tür.yer.; M. Beyyûmî Mehrân, *Dirâsât fî târîhi'l-'Arabî'l-kadîm*, Riyad 1400/1980, s. 235-245; Hitti, *İslâm Tarihi*, II, 34 vd.; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), X, 142-149; Kehâle, *Mu'cemü' kabâ'ilü'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, III, 998-1000; Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 119-129; Ethem Rûhi Fiğlalî, *İbâdiye'nin Doğuşu ve Gönüşleri*, Ankara 1983, s. 92-95; Hulusi Yavuz, *Kâbe ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti (1517-1571)*, İstanbul 1984, s. 51; Muhammed Hamidullah, *el-Veşâ'iku's-si-yâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 246, 252, 356, 359; a.mlf., *İslâm Peygamberi* (Mutlu), II, 204, 264; Halil Sahillioğlu, "Yemen'in 1599-1600 Yılı Bütçesi", *Yusuף Hikmet Bayur'a Armağan*, Ankara 1985, s. 303; M. Abdülkâdir Bâfakîh, *Târîhu'l-Yemeni'l-kadîm*, Beyrut 1985, s. 39-50; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edeb*, V, 26-28; D. Van Der Meulen, "A Journey in Hadramaut", *MW*, XXII/4 (1932), s. 378-392; R. B. Serjeant, "Hud and other Pre-Islamic Prophets of Hadramawt", *Studies in Arabian History and Civilisation*, I, London 1974, s. 121-179; a.mlf., "The Saiyids of Hadramawt", *a.e.*, VIII (1981), s. 3-29; İdris Bostan, "Muhammed Hilâl Efendi'nin Yemen'e Dair İki Lâyihası", *Osm.Ar.*, III (1982), s. 301-326; Ş. Tufan Buzpınar, "Abdülhamid II and Sayyid Fadl Pasha of Hadramawt", *a.e.*, XIII (1993), s. 227-239; J. Schleifer, "Hadramut", *IA*, V/1, s. 56-59; A. F. L. Beeston, "Hağramawt", *EP* (İng.), III, 51-53; a.mlf. v.dğr., "Hağramawt", *EP Suppl.* (İng.), s. 336-339.

HÜSEYİN ALGÜL

HADS

(الحَدْسُ)

Bir düşünce konusunun doğrudan doğruya, kasıt ve ihtiyar olmaksızın birden bire kavranması, akli sezgi.

Sözlükte "bir işin veya olayın sonucunu tahmin etme, ölçüp biçme; doğrulugundan emin olmadığı beyanlarda bulunma; hızlı ilerleyiş, çabuk kavrayış" gibi anlamlara gelen hads (Fr. intuition),

mantık ve felsefe literatüründe sezgisel bir tarzda işleyen zihin faaliyetini, buna bağlı olarak elde edilen bilgi türünü ifade eder ve en yaygın biçimiyle "zihnin, birlikte meydana gelmeleri sebebiyle ilkelardan (mebâdî) sonuçlara (metâlib) vasıtasız olarak hızla intikal etmesi" diye tarif edilir (*et-Ta'rifât*, "hads" md; Tehânevî, I, 300-301).

Konusu, muhtevası ve psikolojik fonksiyonlarla ilişkisi bakımından çok farklı sezgi türlerinden (Lalande, s. 537-541, Piéron, s. 205-206; Topçu, s. 47-58; Prasad, s. 44-46) ve buna bağlı olarak bilgi çeşitlerinden söz edilebilir. Tecrübî sezgi, akli sezgi, mistik sezgi ve felsefî sezgi bunların başlıcalarıdır (Cemîl Salîbâ, I, 454). Kelâmcılar nezdinde sezginin özellikle akıl olanı değer taşır. Onlara göre hads, akli öncüllerden sonuçlara süratle intikali veya basit bir müşahade ile sonuca ulaşmayı yahut öncülle sonucun aynı anda zihne gelişini ifade eder. Bu tür bir bilgi zaruri olup kesinliği tartışılmaz. Filozoflar için de hadsin bu anlamı geçerlidir. Ayrıca birçok Meşşâî filozofu ile Gazzâlî gibi düşünürler keşf ve ilham, rüya ve vahiy gibi bâtinî ve sırrî bilgi şekillerini de hadsin türleri olarak görme eğilimindedirler. İbn Haldûn, münecimlerin gayba dair verdikleri bilgilerin hadse dayalı zan ve tahminler olduğuna işaret eder (*Mukaddime*, I, 113-114). Bazı İşrâkîler'e göre insan nefsi hakikati yansıtan parlak bir ayna durumuna gelince hads (mistik sezgi) gerçekleşir. Bu noktada nefis kendinden geçecek derecede ilâhî bir nurla dolar. Bu duruma "ruhî keşf" veya "ilham" denir. Böylece hadsin vasıtasız, irade dışı, birden bire içe doğma şeklinde oluşan bütün bilgi şekillerini ifade eden ortak bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.

Hads en yaygın olarak akli sezgiyi dile getirir, çünkü apaçık fikirler elde etme vasıtasıdır. Akıl yürütmeye (istidlâl) dayalı olarak bilgi edinme iki farklı yolla gerçekleşir. Birincisiye bilinen temel önermelerden hareket edilerek sonuca ulaşılır; yani burada birbirini takip eden hükümler zinciri vardır. İkincisinde ise nereden ve nasıl olduğu bilinmeyen bir önermeye dayanılarak bir anda sonuca ulaşılır. Kıyasta konunun zihinde tam olarak kavranmasını sağlayan orta terim (hadd-i evsat) ya öğrenme yoluyla ya da hadse dayalı olarak elde edilir. Bu bakımdan hads, "orta terimin ve onun gidiş yolundaki fikirlerin zihinde âniden kavranması" şeklinde de tarif edilir. Buna göre hads, öznenin nesneyi kendinde hisset-

Seyh Ebû Bekir Türbesi - Terim / Hadramut

